

giftig geschenk

roman

Douwe van Domselaar

giftig geschenk

giftig geschenk

Douwe van Domselaar

mei

Deze pdf is alleen bedoeld als inblikexemplaar en niet ter verspreiding!

Voor oma Annie en al mijn andere Indische voormoeders
Voor mijn lieve moedertje Henny
En voor Loes

Eerste druk, 2025

Giftig geschenk

ISBN 978-90-831437-8-1

Uitgeverij Mei
www.uitgeverijmei.nl

© Douwe van Domselaar

redactie Petra Hoogerwerf
ontwerp Monica Schokkenbroek
tekstcorrectie Bianca Nederlof
foto omslag Riza Azhari
foto auteur Rona Lane
fonts Loretta, Avenir
papier houtvrij romandruk 80 grs/m²

Alle rechten zijn voorbehouden.

In deze roman kiest de auteur ervoor om de woorden te gebruiken die in het betreffende tijdsbeeld (omstreeks 1891 en omstreeks 1981) passen. Hij neemt de grootst mogelijke afstand van een eventueel discriminerende en beledigende lading.

Een ieder die zich meent te herkennen in een personage of een gebeurtenis heeft meer fantasie dan de auteur zelf.

NEDERLAND.
1: 18 750 000

1

There is no excuse for people not knowing who the heroines are or were
Nina Simone

Petang avond

Amsterdam 26 mei 1981

'Johan Donkers, waar blijf je?' hoorde hij roepen. Schichtig keek hij om zich heen. Stel dat een van zijn schuldeisers hem herkend had! Winkelend publiek slenterde langs de marktkramen, maar niemand keek hem vragend aan. Onbewust trok hij zijn nek wat tussen de schouders, het gezicht naar de grond gewend.

Weer werd hij geroepen, dit kon toch geen verbeelding meer zijn? Hij vertraagde zijn pas en loerde vanuit zijn ooghoeken de straat rond.

'Wie maakt me los? Eén gulden voor een zakkie en drie zakkies voor een knaak,' bulderde een groenteboer vlak bij zijn oor. Godallemachtig, wat een stemgeluid had die gast.

De Albert Cuypmarkt leek op de beursvloer van vanochtend. Ook daar was geschreeuwd, werd er tegen dump Prijzen verkocht. Mei was nooit een goede maand voor de beurs, maar nu kleurden de koersen net zo rood als de tomaten die hij zojuist gekocht had. Deze beursweek had hem al honderden guldens gekost. En het was pas woensdag.

Aardappels en vis voor twee dagen had hij nodig. Met een beetje geluk sprokkelde hij dat tegen een prikkie bij elkaar. De Cuyp bood aan het einde van de middag, als de kooplui hun laatste bederfelijke waar kwijt moesten, een prima kans nu hij krap bij kas zat.

Eerst naar de Volendammer viskraam. Hij wandelde door een onzichtbare muur van geuren: versgemalen steranijs, kerrie en vanille, langs de kraam met wierook en tijgerbalsem, hij passeerde de koopman met verse munt en basilicum, de zurenbommenkraam en bleef voor de viskraam van Sier & Jonk staan. Daar speurde hij de prijskaartjes af naar aanbiedingen.

'Johan Donkers, laat me niet langer wachten, want anders...!' De boodschap werd ditmaal met krachtige stem uitgesproken. Het was dezelfde mannenstem.

'Laat me niet wachten, want anders?' herhaalde Johan de dreigende woorden van de man zachtjes. Wat nou, 'want anders?' Een huivering ging door hem heen. Deze maand had hij alweer calculerend moeten betalen, waarbij hij de huisbaas aan het lijntje hield,

zodat hij het Gemeentelijke Energie Bedrijf en het ziekenfonds kon betalen. Hij had vast een van zijn andere schuldeisers over het hoofd gezien.

Zijn vingers verkrampden tot vuisten.

‘Hé pannenkoek, loop es effe door!’ bitste een gepermanente Amsterdamse van middelbare leeftijd. ‘En kijk niet zo naar m’n dochter, ze heb toch niks van je an?’ De vrouw trok een vuil gezicht, maakte een wegwerpgebaar en duwde haar dochter weg.

‘Donkers!’ klonk de mannenstem zo luid dat het pijn deed aan zijn trommelvliezen. Hij liet zijn boodschappentas vallen en probeerde zijn oren af te dekken met zijn handen. ‘Begrijp je het nog steeds niet? Jij kunt je lot niet ontlopen, het is jouw beurt.’ Nog steviger drukte hij zijn oren dicht. Het hielp niets; de stem echode harder en harder in zijn hoofd. O god, de stem kwam niet van buiten, maar kwam van binnen in zijn hoofd, hij werd langzaam gek. Waar ging dit over? ‘Je kunt er niet meer voor weglopen, Donkers,’ zei de man, gevolgd door een ijzingwekkende schreeuw. ‘Doooon-keers,’ dreunde het door zijn hersenpan. Rillingen trokken over zijn ruggengraat. ‘Ga weg!’ Hij roeide wild met zijn armen om zich heen. ‘Ga weg!’ Iemand pakte zijn arm stevig vast.

‘Laat me los, blijf van me af, ga weg!’ Hij probeerde zich los te rukken en keek recht in het bezorgde gezicht van een van de verkopers van de viskraam.

‘Meneer, meneer, stoppen nu! U staat hier te schreeuwen en om u heen te slaan en dat moet allemaal kunnen, maar niet voor onze kraam. Wij proberen hier ons brood te verdienen met vis, niet met een boksschool.’

In een halve cirkel stonden passanten om het spektakel waarvan hij zelf het epicentrum vormde. Zijn wangen gloeiden. Wat een gênante vertoning was dit. Kende hij iemand van de omstanders? De samenscholing week gelukkig al wat uiteen. Her en der keken mensen nog even om, terwijl ze weer verder liepen. ‘Sorry man, ik weet even niet wat er...’ stamelde hij tegen de visboer. ‘... Kan ik het goed maken door wat makreel bij u te kopen? En een mootje zalm?’

De visboer lachte. ‘Tuurlijk kan dat. Even een tip voor de volgende keer, we hebben om deze tijd meestal nog vis zat, u hoeft de andere klanten niet weg te jagen door te schreeuwen en te slaan.’ Daarna stak hij zijn hand uit. ‘Nou, dat is dan afgesproken.’ Hij liet een vette lach horen. ‘Jack Jonk, vishandelaar.’

‘Johan Donkers, beurshandelaar.’ Hij deed een poging tot grijnzen.

‘Aloys!’ riep de handelaar naar zijn maat in de kraam. ‘Pak effe een makreel en een mootje zalm in voor deze meneer.’ En vervolgens weer tegen Johan: ‘Nog even uit zorg. Kunnen we iemand voor u bellen? Dat iemand u komt ophalen?’

Beschaamd schudde Johan het hoofd. ‘Ik woon op drie minuutjes lopen afstand. Ik red me wel, er is niets aan de hand.’ Wat kon hij anders zeggen? Dat hij stemmen in zijn hoofd hoorde? Kierewiet werd? De man zou hem voor gek verklaren. Jonk reikte hem de makreel en de zalm aan. Johan haalde een blauw biljet van tien gulden uit zijn portemonnee en wilde het de visboer geven.

‘Nu doet u wel gek! Stop weg dat geld. De vis is vandaag van het huis, meneer Donkers, we hebben er nu een vaste klant bij.’ Hij stak nogmaals zijn hand uit, schudde die van Johan en richtte zijn aandacht daarna op een andere klant. Niemand keek meer naar hem.

Het was weer stil in zijn hoofd, op een bonkende migraine na. Wat was dit nou voor gekkigheid geweest? Dit mocht niemand weten, vooral oma Sofia niet. Ze zou geen zorgeloze dag meer kennen, of erger nog, ze zou met vage oosterse kruiden en Indische wijsheden op de proppen komen. Hij ademde diep en bewust in en uit en keek wat zelfverzekerder de wereld in. De stemmen waren net zo snel verdwenen als ze waren opgekomen. Opgelucht blies hij wat lucht door zijn lippen naar buiten.

‘Johan Donkers, hoelang laat je me wachten? Besef dat de hout-hakker ook schaduw verdient.’ Hij kromp ineem, greep zich even vast aan het bankje dat op de hoek van de Ferdinand Bolstraat en de Albert Cuypmarkt stond. O jee, de stem was terug! Hij liet zich op het bankje zakken en telde tot tien. De stem was weer weg. Nu even blijven zitten? Nee, hij had weinig tijd. De New York Stock Exchange op Wall Street was al geopend. En de aandelenbeurs

wachtte op niemand. Die stemmen kwamen vast door al het harde werken. Diep in de nacht opende de beurs in Japan en daar handelde hij op de Nikkei. Een paar uur later ging de beurs op het Damrak open, ook daar probeerde hij telkens zijn slag te slaan en 's avonds was er nog de handel in New York. Als je het goed beschouwde was hij minstens zestien uur per dag met aandelenhandel bezig. En altijd onder hoogspanning. Het verschil tussen een goede of verkeerde transactie op de beurs kon zo in de duizenden guldens lopen. Champagne of faillissement.

Hij had gauw vakantie nodig. Een week complete rust. Dit continu leven in de *fast lane* hield hij niet veel langer meer vol. Waarom was hij in godsnaam voor zichzelf begonnen met aandelenhandel? Een paar jaar geleden, toen hij nog in loondienst handelde in opties en aandelen, ervoer hij nauwelijks stress. En nu... slechte beursbe-slissingen stapelden zich ondertussen net zo op als onbetaalde rekeningen. Rijp voor de sloop was hij, na drie jaar eigen baas zijn. Hij had een buffertje gehad om een tegenvallend eerste jaar als zelfstandige te kunnen opvangen. Maar na drie jaar liep het nog steeds niet zoals hij had gehoopt. De buffer was weg, zijn spaargeld op en hij kwam nu zelfs maandelijks tekort voor de meest basale rekeningen. Het was ondertussen niet meer de vraag óf er een deurwaarde aan de deur zou komen, maar wanneer. En dan? Hij was kaler dan de kaalste kikker. Als zijn bedrijfje failliet zou gaan had hij helemaal niets meer. Geen werk, geen spaargeld, geen toekomst. Man, wat had hij zin in een peuk. Hij zuchtte, zette er flink de pas in.

Op een peperbus-reclamezuil hing een affiche van de PvdA, een gebalde vuist met een roos erin en het gezicht van Joop den Uyl. Wat een hekel had hij aan die vent. Hij moest niet vergeten om straks nog even te gaan stemmen voor de Tweede Kamer. Zijn eigen beleggingskantoortje beschermen tegen het aanstaande rooie gevaar. Als Den Uyl weer premier zou worden... Zou je altijd zien, dan ging hij eindelijk winst maken en dan ging dat geld linea recta naar de Belastingdienst. Grappenmakers! Hij merkte dat hij de kaken opeengeklemd had en zijn voorhoofd in een frons trok. Als Den Uyl weer in het torentje kwam dan maakte hij zelfs de prijs van de krentenbollen nog inkomensafhankelijk.

Zo vlug als hij kon beende hij verder naar de Eerste Jan van der Heijdenstraat. Op het terras van de coffeeshop onder zijn etage was het nog druk. De zaak was uitgegroeid tot ontmoetingsplek voor Surinamers. Het softdrugsgebruik werd er door het stadsbestuur oogluikend gedoogd. Bob Marley schalde uit de speakers. Voor de deur zaten mannen met dreadlocks in kleurige kleding met zangvogeltjes in een kooitje voor zich. Gesticulerend verhalen vertellend in een taal die het midden hield tussen Surinaams, Engels en Nederlands. Er werd steevast hard gelachen en op schouders gebeukt. Hij slalomde door de blowende clientèle heen, opende de voordeur aan de straat en stapte het halletje binnen waardoor het licht van het trappenhuis aan sprong. Op de mat lag het zalmroze Financieele Dagblad voor hem klaar. Hij raapte het op en liet zijn ogen over een schreeuwerige kop gaan. *Rijn-Schelde-Verolme in zwaar weer, scheepsbouwer krijgt klappen*. 'God-ver-domme!' Hoe was het mogelijk? Hij had met geld dat hij eigenlijk niet had, gespeculeerd op het herstel van de havengigant. En nu ging het faliekant mis. Een zeperd met Unilever had twee maanden geleden al duizenden guldens aan eigen geld gekost en nu dit weer! Hij greep zich vast aan de leuning van de trap, licht in zijn hoofd. Een crash van RSV betekende definitief het einde van zijn beleggingskantoortje: een faillissement. Er lag nog meer ellende op de vloer van de hal op hem te wachten. Een enveloppe van het Gemeentelijk Waterbedrijf. *Tweede betalingsherinnering* stond er met rode letters op. Tuurlijk, de stapel facturen was nog niet hoog genoeg. Met tegenzin raapte hij ook dit poststuk op, liep naar boven en ging zijn woning binnen.

'Hé Tony,' probeerde hij vrolijk, 'ik ben weer thuis, kleine vriend. En het baasje heeft heel wat meegemaakt!' Hij wierp een blik in het spiegeltje en monsterde zichzelf afkeurend: vlassig haar, bleek en wallen onder zijn ogen. Zag iedere gestreste man van vijfenvijftig jaar met stemmen in het hoofd, een eigen bedrijfje en met schulden er zo uit? Dit werd een enkeltje gesloten inrichting als hij zo doorging. Snel liep hij naar het terrarium dat in de huiskamer stond en opende de kap. Het schildpadje in de bak tilde zijn koppie op, zijn nek rimpelde onder de warme lampen. Johan krabbelde het

diertje zachtjes onder de kin. 'Dag Tony, jij zult wel honger hebben. Je krijgt wat extra's.' Hij pakte de bus met gedroogde insecten die op het dressoir stond. Bijna leeg. Onwillekeurig liet hij zijn oog vallen op een kleine ingelijste foto die ernaast stond. Een gezin met twee kinderen trots bij een voordeur. Papa, mama, Theo en hijzelf. 'Nou,' zei hij hardop, 'heel even dacht ik vanmiddag dat ik me bij jullie zou voegen. Maar jullie zullen nog even geduld moeten hebben. Déze jongen,' hij prikte zichzelf in de borst, 'is níét gek aan het worden en blijft nog wel even in leven. En jij,' hij keek naar het schildpadje, 'gaat ook niet dood, hè kleine makker. Kijk eens wat ik hier voor je heb?' Hij legde een handje vol gedroogde sprinkhanen op de leisteen waar Tony op zat. De schildpad hapte direct toe. 'Is het lekker, Tony Melony van me?'

Vanuit de koelkast plukte hij wat blaadjes van een kropje sla en sloot de deur met een ferme zwiep. De klank van een lege echoput. Ook de sla legde hij op de leisteen neer. Tony had zijn kaken onder tussen in een knapperige sprinkhaan gezet.

'Don't worry, about a thing! Cause every little thing gonna be alright. Don't worry...' waaiden de vrolijke woorden van Marley door de iets opengeschoven ramen naar binnen, evenals de weë lucht van wiet en hasj. Gelach vanaf het terras. Potverdikke, nooit problemen, nooit stress en altijd feest bij die gasten. Wanneer was het bij hem echt feest geweest? Onlangs had hij zijn verjaardag gevierd waarbij hij wat zakenvrienden uitgenodigd had voor een borreltje. De meesten hadden een fles meegebracht en waren er na een uurtje alweer vandoor gegaan; de kinderen ziek, vanavond de schoonouders op bezoek. Iedereen was druk, druk, druk en om half acht was zijn huis alweer leeg. Leuk, zo'n verjaardag in je eentje. Zijn werkster, Dewi Latulpatty, had een presentje voor hem meegenomen op haar poetsdag. Een kleurige das, met zorg uitgekozen. Hij droeg hem graag. Hij had het getroffen met haar. Ze deed alles met aandacht en zorg. Als hij wat meer geld had zou hij haar een keer mee uit eten vragen. Of zou hij dat nu al een keer doen? Zij was vrijgezel, althans nog wel. Zo'n leuke vrouw zou niet lang alleen blijven.

Naast de telefaxmachine lagen een aantal vellen papier. Bevestigingen van eerder gedane beurstransacties. Hij bekeek de com-

missie die hij kreeg voor het beheer van de portefeuilles van zijn klanten. Dat was niet veel. Er zouden ongetwijfeld betere tijden komen, maar hield hij het tot die tijd vol? Ter overbrugging kon hij nogmaals geld van oma lenen. Hij kon haar vragen om een voorschot op de nalatenschap. Haar nalatenschap! Hij schrok van zijn eigen gedachte. Een beetje geluk, dat was wat hij nodig had. Geluk, een leuke vriendin, een pakje peuken én een flinke zak geld. Vooral dat laatste. Zijn oog viel op het rode lampje van het antwoordapparaat, er was iets ingesproken. Een nare gedachte kwam in hem op. De deurwaarder! Of kwamen die meteen langs om alles van je af te pakken? Hij keek op de klok. Eerst even de beurs in New York checken, dan naar het stemlokaal, vervolgens koken, eten en tot slot oma bellen. Het lampje van het antwoordapparaat knipperde urgent. Toch nu uitluisteren? Nee, wat niet weet, wat niet... De telefoon rinkelde indringend.

Banda Neira 23 december 1889

'Djongos! Djongos?' riep Marinus Donkers. 'Waar zit die verdraaide huisjongen?'

Vanuit een nis in de achtergalerij verscheen een schriële jongen met ontbloot bovenlijf, een bruin-oranje sarong om de heupen en een batikdoek rond het hoofd. Hij liep naar Donkers toe, zakte tot in hurkzit en hield zijn handen als in een gebed voor zijn gezicht. Vanaf een afstandje sloeg August Donkers het tafereel met zijn vader en de huisjongen gade.

'Toean?' vroeg de loopjongen met lijjige stem aan de oude man.

'Doof de lampen hier op de achtergalerij en doof de obat njamoek*, de verjager van muskieten, die beesten zijn er op dit tijdstip toch niet meer!'

'Ja toean, zeker toean, ja.' De jongen vouwde nogmaals de handen bij zijn voorhoofd, knikte en draaide zich om.

'Djongos, wacht! Loop ook naar kokki en zeg dat we na onze inspectieronde, dat zal tegen elf uur zijn, de thee willen gebruiken. En breng me mijn hoed, en snel wat. Ik betaal je niet om te luieren.'

* Zie de verklarende woordenlijst op pagina 263 voor alle Javaanse/Maleise woorden.

De dag was nauwelijks begonnen en de oude Donkers was alweer druk bezig met commanderen. August stapte van de achtergalerij af de ommuurde achtertuin in. Hij keek om zich heen en zag de witgepleisterde planterswoning met zuilen. Het hout van de veranda glansde van de boenwas. De magnolia geurde, de gele bloemen van de cananga bloeiden weelderig. De eerste zonnestralen kropen over de muur, streelden zijn gezicht en verspreidden een lome warmte. Achter de tuinmuur begon de plantage¹ van zijn vader, nootmuskaatbomen² zo ver het oog reikte. Papegaaien fladderden rond in de tuin, iets verderop hoorde hij het ruisen van de oceaan. Van achter de tuinmuur, waar de koelies hun huisjes hadden, hoorde hij stemmen. De geur van gekruid eten kwam over de muur en mengde zich met de geur van rozen en nootmuskaat.

Was er iets heerlijkers dan een vroege ochtend op Banda Neira? Hij haalde diep en bewust adem, het was hier paradijselijk. Maar voor hem waren een paar weken ruim voldoende. Batavia, waar hij naar school ging, had een bruisend stadsleven met pasars en theaters en muziek op zondagochtend op het Waterlooplein. En met de trein waren zelfs 's lands plantentuinen van Buitenzorg nu makkelijk te bereiken. Op Banda Neira was er helemaal niets te doen, buiten één sociëteit waar Hollandse planters dagelijks bijeenkwamen om een praatje te maken. Die ene sociëteit was er voor Europeanen en volgens het bord bij de ingang verboden voor honden en inlanders. Hier ging alles nog zoals het dertig jaar geleden ging, alsof de slavernij nooit was afgeschaft. De planters waren wars van elke maatschappelijke of culturele vernieuwing. De 'feestdag' 11 maart 1621 werd nog jaarlijks gevierd. Hij zag het niet als feestdag. Het was de dag dat de VOC onder leiding van Jan Pieterszoon Coen een groot deel van de inlandse bevolking liet uitmoorden. Genocide pur sang. En waarom? Om een mono-

polie te krijgen op de handel in foelie en nootmuskaat. Toen de winst van de oogsten tegen de plinten klotste, konden de plantage-eigenaren niets anders bedenken dan het bouwen van een nieuwe protestantse kerk, het importeren van kisten met Franse wijn, het oprichten van een gedenksteen voor Koning Willem III en het verfraaien van hun eigen huizen. Ze investeerden niets om het lot van de koelies te verbeteren.

Achter zich hoorde hij zijn vader zuchtend van de verandatrapp stappen. Vader was daarentegen wel veranderd. Moeders overlijden een paar maanden geleden en de onzekerheid op de nootmuskaatmarkt, waren hard aangekomen. Daarbij was de klamme tropische warmte voor elke Europeaan een sluipmoordenaar. Diepe groeven tekenden zijn tanige gelaat, het witte tropenuniform te ruim om zijn lijf, de haren grijs, een stramme rug. De trotse en gedreven twinkeling in zijn ogen was uitgedoofd. Zou hij ermee willen ophouden? En moest hij als zoon de boel dan overnemen?

'Kom August,' onderbrak vader zijn gedachten, 'we gaan de plantage inspecteren. Ik wil je meer bij de bedrijfsvoering betrekken in de weken dat je reces van school hebt. Je moet vanaf nu zoveel mogelijk gaan leren voor het moment dat je de plantage van me overneemt.'

Vaders woorden voelden als wortels van een waringinboom die zich om zijn nek kronkelden en zijn keel dichtknepen. De tijd begon te dringen, hij moest opnieuw met vader praten over zijn toekomst. Een blauw-gele papegaai kwam langzaam overvliegen, sierlijk door de wind gedragen. Hij was jaloers op diens vrijheid. 'Weet u vader, zoals u weet... euh... zou ik...' Waarom stokten zijn woorden telkens? 'Nu, kijk vader, ik wil...'

Vader perste de lippen dun. 'Zwijg August, zwijg!' Hij wierp hem een blik toe waarvan August wenste dat die nooit tussen hen was gewisseld. 'We hebben het hier al eens over gehad en dat gaan we niet nogmaals doen! Ik laat je al vijf jaar naar de HBS op Java gaan. Vijf hele jaren van vrijheid geef ik je! Zelf heb ik slechts de Europese lagere school gedaan. En daarmee was het klaar. Denk je dat ik van mijn vader overzees naar school mocht? Ik weet wel wat jij wilt maar daar komt niets van in. Het wordt nu tijd om je verantwoor-

1. Op Banda werden plantages 'perken' genoemd en de plantagehouders 'perkeniers'. Voor de leesbaarheid heeft de auteur gekozen voor de algemeen bekendere woorden 'plantages' en 'plantagehouders'.

2. In het hedendaagse taalgebruik spreken we over nootmuskaat, nootmuskaat-oogst en nootmuskaatbomen. Eigenlijk betreft het muskaatnoot, muskaatnoot-oogst en muskaatnootbomen. Voor de leesbaarheid kiest de auteur voor de huidige benaming.

delijkheid te nemen, om iets terug te doen. Ik wil, ik wil... Word nou eens een vent, August! Vijf generaties Donkers hebben hier in het zweet des aanschijns gezwogen, hebben hun leven gegeven voor deze plantage, alles opgeofferd voor hun nageslacht. Vertel me, hoe vaak ben jij op de plantage geweest? Nou? In jouw zeventien jaar is dat op één hand te tellen. Je hebt geen enkele interesse getoond. Hebben al die Donkers vóór jou, dit voor niets opgebouwd? Je moet je schamen.' Vader was helemaal rechtop gaan staan, zijn gezicht rood aangelopen. Zijn kostuum slobberde overduidelijk rondom het uitgeteerde lijf.

'Alstublieft vader, laat u me uitpraten en nogmaals uitleggen wat ik wél wil doen. Toen moeder zo ernstig ziek was, zoveel pijn had en...'

Vader trok zijn hand met een felle beweging omhoog. Zijn blik streng en geërgerd. 'Tutup mulut! Houd je mond.' Zijn toon was hard. Maar vervolgens zachter: 'Hou je mond over moeder.' Hij deed weer een stap naar voren. August deinsde achteruit, zette zich schrap. 'Kom hier August, de boord van je hemd zit scheef.' Tot zijn verbazing voelde hij hoe vader zijn boordkraagje vastpakte en geïrriteerd recht trok, hoe hij vervolgens zijn witte jas, witte pantalon, witte sokken en schoenen inspecteerde. 'August, de toean houdt altijd...'

'... decorum,' maakte August de zin af. Hij voelde aan het strakke boordje van zijn hemd, vers gesteven. De geur van Sunlight-zeep kwam ervan af. In de spiegel had hij zichzelf bekeken. Zeventien jaar, klein van stuk. Als vader een kamer binnenkwam dan was de deuropening gevuld, maar als hij zelf een kamer binnenkwam... hij was te klein en zag er veel te jeugdig uit.

'Weet je hoe de koelies ons noemen? Ik ben de toean, de heer, en jij bent de toean moeda. De kleine heer.' August schudde zijn hoofd, dat wist hij. Vader vervolgde: 'Zo, en nu is het klaar met deze kinderachtige onzin, je moet echt nog álles leren, er is geen tijd te verliezen. We gaan naar de opslagloodsen, de drogerij. We zullen eerst de plantage inspecteren.' Vader zette er direct flink de pas in en liep door de tuin naar de geopende poort in de achtermuur, August volgde.

Bij de poort stond een klokkenstoel. Tijdens de periode van de slavernij werd de bel er driemaal daags geluid: bij het begin van de werkdag om vijf uur 's ochtends, een tweede maal in de middag als de laatste nootmuskaatoogst naar binnen werd gebracht en rondom zonsondergang bij het einde van de werkdag. Hoe cru was het dat de bel nog steeds op diezelfde momenten werd gebruikt? Er was sinds de afschaffing van de slavernij in 1860 weinig ten goede veranderd voor de koelies.

In het koper van de bel stond *plantage Hoopvol anno 1757* gegraveerd. Het begin van het familie-imperium. Maar was er ook hoop voor zijn eigen plannen? Dan zou vader hier de laatste Donkers zijn. August kon de gedachte niet loslaten. 'Kinderachtige onzin,' had vader gezegd. Was hij een zeurend kind? Nee, hij wilde alleen niet op een dag wakker worden op deze plantage en zijn leven vervloeken omdat het op geen enkele manier leek op wat hij móést en wilde doen.

Die onmacht toen moeder stierf, haar afschuwelijke lijdensweg. Ingevallen wangen, de nagels blauw. De blik van iemand die niet kon begrijpen waarom niemand iets voor haar deed. 'Ik heb zo'n pijn,' had ze steeds heser gefluisterd. De laatste dagen van haar leven durfde hij haar nauwelijks meer op te zoeken, ontliet hij haar omdat hij haar kreunen machteloos en vol schaamte tot in zijn eigen botten had gevoeld. Was het laf dat hij haar bij elk bezoek slapend hoopte aan te treffen? En dan die Hollandse arts, dokter Delmaar, hij stond erbij en keek ernaar. Hij kon helemaal niets doen. 'We zullen moeten bidden, met Zijn hulp en Zijn zegen komt het goed.' Wat een onzin! Hij had de man willen wurgen, had het uit willen schreeuwen tegen die vent: 'Doe iets voor haar!' Maar er was niets tegen cholera te doen. Door ernstige uitdroging werd het bloed zo dik dat het niet meer door de haarvaatjes kon stromen. De bloedvaatjes knaptten, buitengewoon pijnlijk, waardoor de patiënt onderhuids een lappendeken van blauwe plekken kreeg. Hij had haar blauwe verwrongen gezicht bijna niet herkend toen ze gestorven was, er was niets van haar zachte lieve trekken over. Een menselijk wrak, in minder dan twee weken tijd. Gedurende één

van haar heldere momenten had hij haar een belofte gedaan. Hij zou arts worden: tropenarts. Ze had zijn hand vastgepakt.

‘Dat is mooi, jongen, beloof me dat je een hele goede tropenarts wordt,’ fluisterde ze. ‘Beloofd, moeder.’ Hij zou het gevecht aangaan met ziekten en als eerste met die helse blauwe dood. En hij zou het gevecht gaan winnen. Godverdomme, hij zou zegevieren! Ze glimlachte en hield zijn hand stevig vast. Een verstild moment van verbondenheid. Daarna zakte ze weg en liet zijn hand los. Voorgoed.

Hij keek om zich heen, hopen dat vader zijn gezicht nu niet zou zien. Haalde zijn neus op, knipperde met zijn ogen. Hij moest doorzetten, hij moest vader zien te overtuigen. Vanmiddag zou hij het onderwerp weer aanroeren bij de thee, op de veranda, als het humeur van vader wat was verbeterd. Na dit kerstreces begon zijn laatste halfjaar aan de HBS. Als hij vervolgens naar Leiden wilde gaan om voor tropenarts te studeren, zou er nog veel geregeld moeten worden. De bootreis van Batavia naar Rotterdam, een pension voor zijn vijf à zes studie jaren in Holland, de inschrijving aan de universiteit zelf, het betalen van de collegegelden voor de gehele studententijd, studieboeken kopen en nog veel meer.

‘August, loop eens door, waar zit je met je hoofd? Ik heb het je al eens verteld, maar waarschijnlijk ben je het alweer vergeten. De vruchten worden eerst geoogst en van het oranjeachtige vruchtvlees ontdaan. Dat doen de vrouwen veelal buiten. Je ziet dan het vuurrode vlies van de foelie die om de glanzende geribbelde bruine noot’ zit. Die noot wordt vervolgens gedroogd in de droogschuur daar,’ hij wees naar het gebouw iets verderop, ‘en barst dan open. Daarin zit de eigenlijk nootmuskaatnoot voor in de keuken. Deze noot bestrooien we met kalk tegen bederf. Ten slotte pakken we de noten in kisten voor transport. Ook het rode foelievlies drogen we en dat wordt daarna verpakt voor transport. Het hele proces duurt...’ Vader richtte zijn blik op August. ‘August, luister je wel?’

August keek naar een koelie die met kaarsrechte rug en de kin trots naar voren, naar de slavenklok liep en het touw van de klepel

pakte. Diepe dreunende slagen verscheurden het kabbelende geluid van de vroege ochtend. Bij elke slag zwol het geluid aan, golfde het door de lucht en weerkaatste tegen de vele boomstammen. Vader zuchtte en zei: ‘Die man naar wie je kijkt heet Derwatti. Hij is onze voorman, de mandoer van onze plantage.’

De mandoer schreeuwde het bevel voor het appèl en in mum van tijd zaten alle koelies gehurkt en met gebogen hoofd op de open plaats die zich achter de ommuurde tuin bevond. Mannen en vrouwen gescheiden. Hij telde opzichtig de aanwezigen, riep iets in het Javaans, daarna in het Maleis en tot slot in het Chinees. Snauwend maakte hij een gebaar met zijn arm, waarna de arbeiders gehaast opstonden en zich verspreidden naar hun werkplekken: de plantage, de droogschuur of de inpakkerij. De werkdag was begonnen. De eerste uren waren nog relatief koel, daarna werd de zon ondraaglijk. Althans, voor een blanke.

Een roodbruine klodder sirih spuwde de mandoer voor zich op de grond en kwam op hen toelopen. Een minzame glimlach op het gezicht. Het hoofd gebogen. Javaanse onderdanigheid, August had er een hekel aan. Wat zat er achter de eeuwige glimlach die gebeiteld zat op het gezicht van een Javaan? En waarom waren die Javanen zo gek op sirih, het Indische peperblad? Hij had dat eens geprobeerd maar kreeg er een plakkerig, vies gevoel van in zijn mond.

‘Toean, er ontbreken twee Chinezen. Ik zal hun, ten overstaan van de anderen, straffen zodra zij zich melden.’

‘Dat is goed, maar hou de straffen mild.’

De mandoer draaide zich naar August toe, vouwde zijn handen voor zijn hoofd en knikte langzaam. Daarna draaide hij zich om, spoog een laatste restje sirihblad uit en liep terug naar de open plaats om iets te schreeuwen tegen een Chinese koelie die nootmuskaatvruchten aan het oogsten was.

‘Het allerbelangrijkste voor een plantagehouder is een goede mandoer, August. Een mandoer die problemen voorkomt en problemen oplost, die de wind eronder heeft zonder bruuft te zijn. Onze mandoer is nog jong met zijn vijftientig jaar. Hij is slim voor een inlander en spreekt een klein mondje in de omgangstalen. Maar hij beseft ook dat hij vijanden heeft onder het werkvolk.

1. Zie foto op pagina 261.

Die gunt hij zo af en toe een voordeeltje om ze koest te houden. En daarom ben ik,' hij wees naar zichzelf, 'elke dag op de plantage. Controle is het enige afdoende middel om de koelies op het rechte pad te houden en om de mandoer niet het idee te geven dat hij de baas is. Mandoers kunnen als een slang zijn die je jarenlang tegen de borst hebt gedrukt. Als toean moet je waakzaam zijn, altijd, elk moment van de dag én de nacht. Er kan een moment komen dat...' Hij maakte zijn zin niet af omdat de mandoer weer binnen gehoorsafstand kwam.

August keek om zich heen, de nootmuskaatbomen stonden rij aan rij naast elkaar met daar tussen kenaribomen die met hun bladerdek hoog boven de nootmuskaatbomen uitstaken en ze beschermden tegen de felle zon. Her en der stond er een waringboom, een heilige boom volgens de inlanders. Zweet druppelde van zijn oksels langs zijn zij naar beneden. Langzaam zoog zijn uniform zich vol als een klam katoenen harnas. Hij kreeg er tegelijkertijd koude en warme rillingen van. Hij nam zijn hoed af en depte zijn voorhoofd met een zakdoek. Over het brede modderige pad in het midden van de plantage kwam een aantal mannen aangelopen. Op hun schouder een overvolle rotanmand met juist geogoste nootmuskaatvruchten. Er rolde een vrucht uit een van de manden die precies voor de voeten van August stuitte. Hij bukte, pakte het kleinood op en was verrast door het gewicht ervan. De vlezige bruinoranje schil was door de rijpheid opengesprongen zodat het zoet geurende vruchtvlees zichtbaar werd. Hij bekeek de vrucht nog eens goed. Een smaakmaker in het eten, potentie verhogend, goed voor het darmgestel, ontsteking werend. Ongelofelijk, wat een geschenk van de natuur. Het groeide hier gratis aan de bomen en in Holland betaalden ze grif één gulden twintig voor een pond foelie en één gulden vijftig voor een pond nootmuskaat. In de hoogtijdagen zelfs het dubbele. Er werd bovendien geëxperimenteerd met de geestverruimende werking ervan, een matig gebruik was prima, van een hoge dosering kon de gebruiker sterven. Hij keek de man na.

Vader stootte hem aan. 'Inlanders zijn als kinderen. We moeten ze opvoeden, alles leren. Streng maar rechtvaardig zijn. De meeste koelies zijn nakomelingen van onze slaven. Zij hebben strakke lei-

ding van ons Europeanen nodig. Soms moet dat met harde hand. En ze houden van gokken. Als werkvolk zijn ze zeer geschikt, maar laat ze niet zelf nadenken.' Hij rolde met zijn ogen.

August dacht even na over deze opmerking. Op zijn HBS werden tegenwoordig inlanders toegelaten en die haalden uitstekende resultaten. Maar hoe kon vader dat weten? Die had zelf alleen de lagere school op Banda Neira gevolgd, was nooit verder dan Ambon geweest. Hij had alles geleerd in de praktijk, van vader op zoon. Zoals zijn vader op zijn beurt weer alles had geleerd van zijn vader. Vader kon lezen en schrijven – essentieel voor contracten – en rekenen – broodnodig voor de boekhouding – maar verder had hij geen enkel idee van wat er in de wereld gebeurde. Als vader bedonderd zou worden, zou hij het dan doorhebben? Hij wist zeker van niet.

Vader merkte niets van zijn mijmering en vervolgde: 'De meeste vrouwen werken in de droogschuren, daar lopen we straks even heen, sommige werken op de plantage zelf.'

August zag dat een aantal vrouwen zelfs werkten met hun pasgeboren baby in een slendang op de rug. Hoe kon dat? Hollandse vrouwen lagen na de geboorte nog dagen in bed en hadden vervolgens een baboe en een gouvernante nodig voor de kinderen. En deze inlandse vrouwen werkten direct door. Was het veerkracht of dwang of beide? Hij keek nog eens om zich heen. Hij wenste zichzelf deze plantage niet en toch werd het hem over een aantal jaar in de schoot geworpen. Elke gezonde Hollandse jongen had zo'n kans met beide handen aangegrepen. Maar zij hadden hun moeder niet binnen anderhalve week volledig zien wegteren aan cholera.

Zijn handen waren alweer zweterig, hij veegde ze af aan zijn pantalon, donkere plekken op de witte stof. Vader en Derwatti stapten druk pratend verder over de plantage. August beende achter hen aan. De jongere koelies namen hun blangkon af en bogen het hoofd als zij de mannen zagen. De oudere koelies drukten beide handen bij hun voorhoofd tegen elkaar. De vrouwen bogen het hoofd en gingen even door de knieën. 'Sugeng enjang, toean!' zei een jochie tegen vader. Zijn bruine bovenlijfje ontbloot, glimmend. Donkers hield zijn pas in en wachtte op de vertaling van de mandoer. 'Hij wenst u een goedemorgen, toean.'

‘Hoe gaat het met jouw oogst, jonge vriend?’ vroeg Donkers en streek het joch met de handpalm over zijn bol. De mandoer vertaalde de vraag naar het Javaans en het antwoord naar het Nederlands. ‘Het gaat goed met oogsten, toean.’ De kleine jongen liet zijn rotanmand zien die al half gevuld was met rijpe nootmuskaatvruchten. Vader glimlachte en ging met schijnbaar gemak om met zijn werkvolk; zij respecteerden hem. Of was dat schijn en was het respect een afgedwongen oppervlakkig laagje? Hoe had een handvol Hollanders het voor elkaar gekregen om de trotse inlanders te knechten? Hij voelde weerzin tegen het regime en het standsverschil.

‘Kijk toean,’ wees de mandoer naar de Chinese arbeider tegen wie hij eerder al had geschreeuwd. ‘Die koelie is zó onhandig met de gaai-gaai.’ Donkers knikte, het oogsten van nootmuskaatvruchten was een vak apart. De vruchten hingen hoog in de bomen, soms wel op tien meter hoog, verscholen tussen de bladeren. De koelies hadden hun gaai-gaai, een lange bamboestok, om de hoogte te kunnen overbruggen. Aan de top van de bamboestok zat een scherp mesje en een klein vangmandje van bamboe. Nadat met het mesje het steeltje van de nootmuskaatvrucht was losgesneden viel de vrucht, als de arbeider zijn vak goed verstond tenminste, in het mandje en niet op de grond.

August depte zijn voorhoofd. Tevergeefs. Zijn oog viel op een groepje vrouwen die de sarong niet om de schouders hadden geknoopt, maar louter om hun middel. Hun ontblote bovenlijven gebruid, glanzend en met de donkere haren in een streng over de rug. Wiegende heupen en stevige borsten die meedeinden met het ritme van hun arbeid. Nogmaals depte hij zijn voorhoofd. Eén van hen, haar wit-blauwe sarong danste als bloemen in de lentezon, keek naar hem. Het directe oogcontact ontregelde zijn ademhaling. Hij keek weg om na een aantal seconden weer naar haar te kijken. Zijn hart miste een slag. In Batavia had hij mooie inlandse vrouwen gezien, maar zij was duidelijk anders, amandelvormige bruine kijkers, lange krullende wimpers, haar lijf lenig en gevormd.

‘Ah... daar zit je met je hoofd. Pas op,’ fluisterde vader lachend. ‘Dat is Sana Derwatti, de vrouw van de mandoer.’ Onwillekeurig zocht August de mandoer, hun blikken kruisten. Had Derwatti ge-

zien dat hij naar diens vrouw had gekeken? Hij kreeg het nog warmer. ‘Maak niet de fout zoals vele planters, August. Als bijvrouw, of als njaj, zijn die inlandse vrouwen natuurlijk prima. Maar niet als huwelijkspartner. Het blijven inlanders, je kunt ze nooit voor honderd procent vertrouwen. Geloof me, er is niets beter dan een degelijke Hollandse, liefst een dochter van een planter.’

Een gearrangeerd huwelijk, dacht August, is verstikkend als een wurgslang. Vader had de toekomst al helemaal voor hem uitgedacht. Was de teerling al geworpen? Hij pulkte zijn boordje helemaal open en trok zijn das iets losser.

‘Derwatti!’ riep vader. ‘Toean moeda en ik lopen nog even verder. We spreken elkaar later, je kunt gaan.’ De mandoer liep naar hen toe, boog het hoofd diep voor vader, keek daarna vol in de ogen van August, hield zijn blik lang vast. Met een onheilspellend glimlachje rond de mondhoeken boog hij vervolgens minder diep dan eerst.

Amsterdam 27 mei 1981

‘Je ziet er pips uit, jongen.’ Oma kneep zijn wang liefdevol samen tussen duim en wijsvinger. ‘Ben je niet senang?’

Wat moest hij in hemelsnaam antwoorden? Over de stemmen in zijn hoofd van gister? Zijn benarde financiële situatie? De hevige angstdromen die hem de laatste nachten teisterden? Hij stak zijn linkerhand zo onopvallend mogelijk in zijn broekzak. Een neutraal antwoord geven leek hem het beste.

‘Ik heb tot diep in de nacht tv gekeken, de verkiezingsuitslagen. U weet wel, de nek-aan-nekrace tussen Den Uyl en Dries van Agt. Gelukkig is de PvdA niet de grootste geworden.’

Oma schudde het hoofd. ‘Ik heb op Jan Terlouw gestemd, zijn D66 heeft het erg goed gedaan.’ Ze rollatorde naar het keukentje.

Biografie

Douwe van Domselaar (Monnickendam, 1968) groeide op onder de rook van Amsterdam, verhuisde in zijn studententijd naar de hoofdstad en is daar sindsdien blijven hangen. Hij is gehuwd, heeft twee zoons en een schoondochter. Na een hobbelige middelbareschooltijd, rondde hij eerst de hbo-opleiding Sociaal Cultureel Werk af en behaalde vervolgens zijn doctoraalbul in de Culturele Antropologie op de UVA. Hier studeerde hij af op de specialisatie Remigratie.

Na zijn studie kwam hij bij toeval in de wereld van de marketing terecht en klom in zestien jaar tijd op naar de functie van Manager Marketing Intelligence bij Eneco Energie. Naast zijn werk was hij tussen 2002 en 2006 raadslid voor GroenLinks in stadsdeel Amsterdam-Zeeburg.

In de avonduren van 2009 behaalde hij zijn lesbevoegdheid, waarna een carrièreswitch volgde. Hij doceerde zeven jaar Maatschappijleer op een scholengemeenschap in Volendam aan vmbo-, havo- en vwo-leerlingen en was op deze school ook een aantal jaar Deelschoolleider havo-vwo bovenbouw. Voor Edukans reisde hij tussen 2014 en 2019 als programmaleider met een groep Nederlandse docenten naar Ghana en India in het kader van het World Teacher Programma. Sinds een aantal jaar is hij docentencoach en begeleider passend onderwijs op een ISK-school in Amsterdam-Oost.

Hij schreef een aantal artikelen over marketing voor het vakblad NieuwsTribune en was vijf jaar als redacteur verbonden aan het tijdschrift Politiek & Maatschappij, waarvoor hij tientallen artikelen publiceerde. Naast een bijdrage in een boek over de Academische Opleidingschool (Academisch werk in uitvoering, Vossiuspers UvA, 2010) leverde hij een hoofdstuk voor een boek over het mentoraat op middelbare scholen (Hoera, ik sta voor de klas!, uitgeverij Quirijn, 2017).

In 2022 verscheen zijn eerste literaire werk: de tragikomische verhalenbundel 'Dit konijntje is koud, meneer'. Hij verdiepte zich tijdens de coronajaren in het koloniale verleden van zijn eigen

voorouders. Tot zijn verbijstering bleken er, naast gouvernemente ambtenaren, ook nootmuskaatplantagehouders in zijn stamboom te zitten. Het aankoopbewijs voor drie tot slaaf gemaakten, vormde het absolute dieptepunt van zijn speurtocht naar het doen en laten van zijn voorouders. Het bronnenonderzoek legde, samen met een flinke dosis fantasie, de basis voor deze roman Giftig geschenk.

Douwe van Domselaar: 'Op 4 oktober 1808 kocht mijn voorvader Johan Thomas Schütz drie tot slaafgemaakten. De jongetjes Primo en Januarij en het meisje Tjampaka. Hij betaalde hiervoor 159 rijksdaalders. Daarnaast betaalde hij nog een rijksdaalder, 13 stuivers en 8 centen voor de acte en veilingkosten. Dit is het aankoopbewijs dat hij ontving'.

Interesse om aandacht
te besteden aan dit boek?

Neem contact met ons op.
info@uitgeverijmei.nl

of bel Petra Hoogerwerf
06 481 35 359

mei

Als de gesjeesde beurshandelaar Johan Donkers drie ton van zijn oma erft, neemt zijn leven een bizarre wending. Binnen een maand moet hij Amsterdam met krakers en junks verlaten en naar een uithoek van Indonesië reizen: Banda Neira. Eenmaal daar wordt hij een wajangpop in een toneelstuk waarover hij geen regie meer lijkt te hebben. Wat was het geheim dat oma hem nog had willen vertellen? En welke rol speelt de huishoudelijke hulp voor wie Johan heimelijk gevoelens koestert?

Een eeuw eerder krijgt de jonge August Donkers ongewild de leiding over de slecht lopende nootmuskaatplantage Hoopvol. Verkeerde adviezen, een gearrangeerd huwelijk en foute vrienden drijven hem tot wanhoop. August moet het vertrouwen van de plantagearbeiders winnen en de onderneming van de ondergang redden.

In Giftig Geschenk verweeft Douwe van Domselaar op vernuftige wijze de geschiedenis van August en Johan. De nootmuskaatplantage vormt het explosieve decor voor deze spannende roman. Wie is er te vertrouwen en wie niet? Welke oude rekeningen staan er nog open? En wat doet Johan uiteindelijk met zijn erfenis?

Douwe van Domselaar (1968) woont en werkt in Amsterdam. Hij studeerde Culturele Antropologie aan de UvA en werkt sinds jaar en dag in het onderwijs. Tijdens de coronajaren verdiepte hij zich in de koloniale geschiedenis van Nederland in Indonesië en de Banda-eilanden. Het Indische verleden van zijn eigen voorouders vormde de inspiratie voor Giftig geschenk.

www.uitgeverijmei.nl